

EX LIBRIS

PETRI CRINITI, DE HI^s

STORICIS AC ORA^t

toribus Latinis.

CAIVS CRISPVS SALV^s
stius Amiterni natus traditur
in Agro Sabino, quo anno A^t
theniensium urbs à L. Sylla des
uicta, atque uastata est, ut Ros
mani annales referunt: ex nobi
li Salustiorum familia ortus est, quæ diu in secundo
ordine dignitatem seruauit. Idem in urbe educatus
creditur, & à teneris annis operam, ac studium im
pendisse optimis disciplinis. Sed cum in ea tempo
ra incidisset, quibus corrupti ciuium mores, uarijs
partibus, atque factionibus forent: neque uirtuti præ
mia, aut bonis ingenijs adessent, in tam deprauata ci
uitate, quod idem Salustius fatetur, uictum eius inge
nium uoluptatibus, facile succubuit. Itaque cum ad
Rempublicam pro ætate foret delatus, propter ci
uium improbitatem, & factiones, multa aduersa per
tulit. Nam tum præcipue Syllanis partibus infecta
ciuitas aestuabat. Constat ex ueterum commentarijs,
Salustium ipsum ingenio fuisse acri, & in studijs li
terarum accurato, tum maxime in scribenda histo
ria.

SALUSTII

ria. Præceptorem habuit inter alios Atteium Prætextatum, qui Philologum se appellauit: et ab eo edoctus est de ratione recte scribendi, ut à Suetonio Tranquillo traditur: qui & Asinium quoque Polionem scribit ab eodem Prætextato eruditum, atque instructum. Maxime autem M. Catonis studiosus fuit: ex cuius commentarijs uerba excerpfit, & uelut breuiarium ad usum proprium habuit: quod Octauius quoque Augu. in epistola ad Marcum Antonium refert: in qua ipsum Antonium, ceu insanientem increpat, quod ea scribere uellet, quæ mirentur potius homines, quàm quæ intelligant. Sed interim ad Salustij commentarios. Historiam composuit de Lucij Catilinæ coniuratione contra Romanum Senatū: & item de bello Iugurthæ, qui Numidiæ Rex factus, diu contra Romanos strenue rem gessit. Historiam præterea de Romanorum gestis, ut de Mario, & Sylla, necnon de Pompeio contra regem Mithridatem: quod opus libris aliquot à Salustio absolutum traditur. Et adhuc supersunt quædam, uelut absolutissimi operis reliquiæ, in quibus Salustij diligentia in historia describenda, atq; grauitas appareat. In parte operis de rebus Punicis, tanto animi studio incubuit, ut à quibusdam scriptum sit, eam regionem adijisse: ac maxima solertia perlustrasse, quo maiore fide, atq; officio ueritatem exploraret. Auianus certe Rufus plurimum Salustij diligentiam, atq; studium

V I T A.

studium commendauit. Sed & Gellius uir Romanus, qui ueterum eruditionis Aristarchus habetur, ita de Salustij oratione differit: Elegantia, inquit, Salustij, uerborumq; facundia, & nouandi studium, cum multa prorsus inuidia fuit: plures non mediocri ingenio uiri conati sunt reprehendere pleraque, & obtrescare, in quibus plura inscite, aut maligne uellicant. Quin & hunc proprietatis seruantissimum uocat. Titus autem Liuius tam iniquus Salustio fuit, sicuti ab Anneo Seneca scribitur, ut quedam ex historia Thucydidis translata, & eleganter assumpta, uelut deprauata, & corrupta illi obiecit. Idq; ipsum non in Thucydidis gratiam effecit, ut Arellius Fuscus dicebat: uerum putauit se facilius Salustium uincere, si prius Thucydidem ipsum praeferret. Asinius quoq; Pollio librum scripsit, quo Salustij scripta reprehenderet, quod in ijs nimia quidem affectatione antiquitatem sequeretur. Fabius uero Quintilianus, uir maturo & graui iudicio, asseruit, oratione Salustij, atque breuitate nihil fieri posse perfectius, praesertim apud uacuas, & eruditas aures: neque ueritus est idem Fabius, authori Thucydidi in scribenda historia apud Graecos principi, Salustium ipsum opponere: sicuti Titum Liuium Herodoto: quo factum est, ut cum plures uoluerint dicendi genus Salustianum sequi, minime sint assecuti. Est enim eius oratio tam absoluta, tam casta, & innocens, ut merito ab eruditis

S A L V S T I I

*diuina breuitas censeatur. Nam & Aruntius, qui
 belli Punici historiam scripsit, Salustio tantum con-
 cessit, ut eius orationem maximo studio sequeretur:
 quod alibi diximus. Nec illud ignoratur, consueuisse
 Salustium magno labore, ac studio scribere: ut nihil
 non absolutum, atque perfectum uideri posset, quod
 ex ipsa lectione facile colligitur. Amicos in primis
 habuit doctrina, & ingenio nobiles, ut Cornelium
 Nepotem, Messalam, & Nigidium Figulum, qui pe-
 ruisse in exilio traditur. Iulium præterea Cæsarem
 magno studio dilexit, à quo etiam ut creditur, digni-
 tate præfecturæ honestatus est. Illud item à Suetos-
 nio refertur, Leneum grammaticum Pompei libera-
 tum, Satyras contra Salustium composuisse, eumq;
 mordaci, & uirulento carmine lacerasse: ut qui tur-
 conem illum, popinionemq;, & nebulonem, ac lastas-
 rum appellarit: tum uita scriptisq;, monstrosum, ac
 M. Catonis furem ineruditissimum: quod ipsum non
 alia ratione à Leneo factum creditur, quàm ut stu-
 dium suum, atque officium erga patronum Pompeiũ
 probaret: quem uirum Crispus Salustius ore probo,
 animo autem inuerecundo esse scripserat. Itaque mi-
 randum non est, si tam acerbe, atque Satyrice libera-
 tus Leneus contra Salustium aciem styli exacuit.
 Quantum odij, atque inimicitie inter hunc, & M:
 Ciceronem extiterit, notissimum est: quod utriusque
 uolentis atque acerrime orationes ita demõstrant,
 ut neus*

V I T A.

ut neuter uideri possit satis sui rationem habuisse,
dum alteri malediceret. Qua in re non sunt multa
referenda, cum ex Hieronymi, ac Fabij authoritate
constet, eos homines longe aberrasse, qui confictas
magis ratione ab alijs, quàm à Salustio, & Cicerone
habitas crediderint. Et sanè tam corruptis moribus
Salustius, ingenio tam procliui ad luxum fuit, ut pas-
ternam domum uiuente adhuc patre, turpissima ra-
tione uenalem haberet: quod illi inter alia uitia à
Marco Cicerone exprobratur. Sed à Varrone etiam
& Gellio traditum est, eundem fuisse in adulterio
deprehensum ab Annio Milone, lorisq; caesum, ac da-
ta pecunia dimissum. Qua ratione factum est, ut
Marcus Cicero appellare illum non dubitauerit, men-
sarum asseclam, cubiculorum pellicem, & adulterū.
Dignitates publicas gessit: & quaesturae, ac tribuna-
tus honorem assecutus est. Sed nulla quidem laude,
aut commendatione, adeo libidine magis, quàm ra-
tione & publice, & priuatim uixisse: nam & bis uo-
catus est in iudicium, & ad iudicium subsellia abstra-
ctus, fortuna extrema (ut inquit Cicero) stetit. Scri-
bunt autem grammatici ea caussa de Senatu eiectum
fuisse à Censoribus, quod ingenti libidine matronas
consectaretur. Illud quoque de Salustio relatum est,
patrocinio, & fauore C. Caesaris consecutum fuisse
praetoram Africae interioris: ex qua diucs factus, cū
in urbem rediret, preciosissimos, atq; amoenissimos

SALVSTII

hortos in regione ad malum punicum comparavit,
 ac Tiburti uillam, quæ à Cicerone itidem illi obijciun-
 tur. Neque desunt qui scribant Terentiam Marci Ci-
 ceronis uxorem, ab eo repudiatam, Salustio nupsisse,
 ac deinceps Messale Coruino, uiro in eloquentia
 clarissimo, quod etiam suo loco scripsimus. Sciendum
 est, fuisse plures Salustios: nam & Gneus à Marco
 Tullio celebratur in Salustiorum familia insignis:
 & Mar. Ciceroni, ac Gn. Pomp. maxime familiaris,
 quod ex his epistolis colligitur, quas Cic. ad Pompo-
 nium Atticum scribit. Qua in re imprudēter quidā
 decepti sunt, cum Salustij Empedoclea ignorarent,
 ut alibi demonstraui. Sunt qui tradant, ad annum
 secundum, & LX. eum uixisse, & in patria annis
 aliquot post obitum C. Cæsaris diem extremum obiisse:
 quod ex ueterum commentarijs colligitur. Illud
 præterea de hoc ipso Crispo Romæ circumlatū est,
 ut multi testantur:

Hic erit ut perhibent doctorum corda uirorum,
 Crispus Romana primus in historia.

CRISPI SALVSTII ORA-
 toris Clarissimi uita.

Crispus Salustius uir patritius ab ineunte æta-
 te bonis artibus imbutus, ad Remp. gerendā
 animum applicuit, in qua non pauca aduersa passus
 prudentia sua superauit. Et Resp. iam Carthagine,
 atq; Numantia euersa, Asiaq; domita, ut nec nobilitati, nec

V I T A.

tati, nec uirtuti sua redderentur præmia, atq; impudenti, atq; audacissimo cuiq; plebs obsequerentur. Hinc dominatus L. Syllæ & proscriptionis tabula Romanis ciuibus prius ignota, prolata est: hinc flagitiosa Catilinæ coniuratio. Hinc bellum ciuile inter Cæsarem & Pompeium exortum libertatem ciuitati ademit. His igitur hominum moribus cōsiliatum Crispi ingenium suapte natura integrum iuuenili, ac flagranti ætate procliuem ad adulteria libido rapuit, atq; corripit, neq; id impune diu admisit. Nam, ut Varro tradit, ab Annio Milone domi deprehensus, & grandi pecunia multatus est, bis ad subsellia accusatus, atq; absolutus à iudicibus non sine pecunia, ut fertur discessit: domū autē tanto patris dolore iam ætate confecti uendidit, ut uita decedere cogeretur. Consumptis igitur opibus patrijs, & questura prius functus, deinde Tribunus Plebis creatus est. Ac postremo prætorem ulterioris Africæ designatum eum proconsulem cum exercitu regno Iubæ Rege necato Cæsar præfecit, atq; in prouinciam redegit. Quæ sanè Crispus mutatis moribus iam grauescente ætate per libidinem, atq; flagitia prodegiisset, non modo recuperauit, sed pretiosissimos in urbe hortos, Tiburtinamq; uillā ab ipso Iulio emit. Cuius nutu bello ciuili iam peracto omnia regebantur: nec leges maiorum amplius in Rep. administranda seruabantur. Si externo, atq; barbaro cuiq; si Cæsari

S A L V S T I I

iubebat in Senatum aditus patebat, ac sententiam nō
 consularis, sed Gallus aut ignobilis, ac sordidus quis
 que dicebat. Quibus rebus indignatus Sallustius Rē
 pub. deseruit, atque ad intermissa studia rediens,
 quæque à populo Romano præclare gesta fuissent,
 scribere decreuit, ne id ipsum otij quod elegerat,
 ignauia, atq; desidia tereret, aut illiberalibus officijs
 intētus minus utilis Reip. foret, quā antehac extitis
 set. Aggressus igitur bellum contra Catilinæ coniu
 rationem, atq; Iugurtham Numidarum potentissi
 mum, ac prudentissimum gestum, tanta cura atq; di
 ligentia perscripsit, non annales Romanos modo,
 sed Punicos & Afros, ac peritos illius linguae Ro
 manorum gesta diligenter euolueret, atq; in Afri
 cam traiecit, ne quæ legerat tantum, sed uisu certio
 ra etiam facta posteris narraret. In hoc autem gene
 re scribendi tantum laudis affecutus, ut Quintilian
 nus grauis, atq; seuerus iudex Thucydidi græco hi
 storiarum scriptori adæquet, quem Cicero tantope
 re laudat, atq; sententijs crebrum autumat, ut penē
 uerborum copiam sententiarum frequentia consequa
 tur. Amicos habuit Cornelium Nepotem eodem scri
 bende historie studio delectatum, ac P. Nigidium Fē
 gulum, ac omnium doctrinarum genere non inferio
 rem Varroni. Cicero uero ex familiari inimicus fas
 ctus, nescio qua de caussa Terentiā Vxorem ab eodē
 Cicerone repudiatā in uxorē duxit, ut ab ea quādiu
 summa

EX
 Q Vintus Ca
 de Iugur
 tum, qui se Thier
 censum non reu
 uim latā iurere n
 ne exulat. Clau
 ludis forte lerra
 legere dignatur
 tellum sororis su
 sum iudicium, et
 EX
 C Aius Mar
 loco nati

V I T A.

Summa benevolentia cū Ciccone uixerit, atq; suorum consiliorum non ignara aliquid turpe eliceret, quo acrius, atq; turpius in eum inueheretur, cuius in Cicconem extat inuectiua, quam frequenti senatu habuisse fertur. Natus Amiterni in Sabinis bello Iugurthino Romæ educatus. Crispus habitauit iuxta Minervam, ubi nunc templum Diuæ Mariæ ueneratur. Atq; in hunc usq; diem Sallustiana domus uocatur. Vixit usq; ad sexagesimum secundum annum, septimum post Cæsaris obitum. Cuius Terentia uxor postea Messalæ Coruino præstantissimo sua etate oratori nupsit.

EX PLINIO DE

Viris Illustribus.

Quintus Cecilius Metellus Numidicus, qui de Iugurtha rege triumphauit, Cæsar Quintium, qui se Tiberij Gracchi filium mentiebatur, incensum non recepit. Idem in legem Apulciam per uim latã iurare noluit. Quare in exiliũ actus Smyrnæ exulauit. Claudia deinde rogatione reuocatus, cū ludis forte literas in theatro accepisset, nõ prius eas legere dignatus est, quàm spectaculum finiretur. Metellum sororis suæ uirũ laudare noluit, quod is olim suum iudicium, & leges detrectarat.

EX EODEM PLINIO.

CAius Marius septies consul Arpinas humili loco natus, primis honoribus per ordinem functus,

SALVSTII

Etus, legatus Metello in Numidia criminando consus-
 latum adeptus. Iugurtham captum ante currū egit.
 In proximum annum consul ultro factus, Cymbros
 in Gallia apud aquas Sextias, Theutonas in Italia in
 campo Caudio uicit, deq; his triumphauit. Vsque ad
 sextum consulatum per ordinem factus Apuleium
 Saturninum Tr. Pl. & Glauciam prætorem seditio-
 sos ex senatu consulto interemit, & cum Sulpicia ro-
 gatione prouinciam Syllæ eriperet, armis ab eo uis-
 Etus, Minturnis in Palude latuit. Inuentus & in car-
 cerem coniectus, immissum percussorem Gallum uul-
 tus autoritate deterruit. Acceptaq; nauicula in Afri-
 cam traiecit, ibi diu exulauit. Mox Cinnana domina-
 tione reuocatus, ruptis ergastulis, exercitum fecit,
 caesisq; inimicis iniuriam ultus septimo consulatu, ut
 ut quidam ferunt, uoluntaria morte decessit.

EX EODEM PLINIO.

Cornelius Sylla in fortuna felix dictus, cū paro-
 uulus à nutrice ferretur, mulier obuia, salue, in-
 quit, puer tibi, & Reip. tuæ felix. Et statim quesita,
 quæ hæc dixisset, non potuit inueniri. Hic quæstor
 Marij Iugurtham à Boccho in deditionem accepit.
 Bello Cymbrico, & Theutonico legatus bonam ope-
 ram nauauit. Prætor inter ciueis, ius dixit, prætor
 Ciliciam prouinciam habuit. Bello sociali Samniteis
 Hirpinosq; superauit. Ne monimenta Bocchi tolles-
 rentur, Mario restitit. Consul Asiam sortitus, Mithri-
 datem

EX GE

VTor, &
 muni a
 possunt, uere
 reris: ut te,
 tor te, & hor
 solor te, & co
 quoque, & in
 cuntur. Sunt a
 te inuisa. Et
 ri solet. A fra

V I T A.

datem apud Orchomenum, & Cheroneam praelio fudit. Archelaum praelio praefectum eius Athenis uicit, portum Peiraicum recepit, Medos, Dardanos in itinere superauit. Mox cum rogatione Sulpicia imperium eius transferretur, ad Marium in Italiam regressus corruptis aduersariorum exercitibus, Carbonem Italia expulit. Marium apud Sacri portum, Telesinum apud portam Collinam uicit. Mario Praeneste interfecto, felicem se edicto appellauit. Proscriptionis tabulas primus proposuit. Nouem millia deditorum in uilla publica cecidit. Numerum sacerdotum auxit. Tribunitiam potestatem minuit. Rep. ordinata ditaturam deposuit. Vnde spe deceptus Puteolos contempsit, & morbo, qui Phtheiriasis, uocatur, interijt.

EX GELLIO LIB. XXIIII.

Capite decimotertio.

VTor, & uereor, & hortor, & consolor communia uerba sunt. Ac dici utroque uersus possunt, uereor te, & uereor abs te, id est, tu me ueris: uitor te, uitor abs te, id est, tu me uteris: hortor te, & hortor abs te, id est, tu me hortaris: consolor te, & consolor abs te, tu me consolaris: testor quoque, & interpretor significatione reciproca dicuntur. Sunt autem uerba haec omnia ex altera parte inusitata, Et an dicta sint in eam quoque partem quaeri solet. Afranius in Consobrinis: Hem iste parentum est uis

SALVSTII

est uitabilis liberis, ubi malunt metui, quam uereri se à suis. Hic uereri ex ea parte dictum est, qua est non usitator. Nouius in ligararta, uerbum, quod est utitur, ex contraria parte dicit. Quia supellex multa, quæ non utitur, emitur tamen, id est, quæ usui nõ est. M. Cato in quinta origine, exercitũ, inquit, suũ pransum paratum cohortatus eduxit foras, atq; instruxit: consolor quoq; in partem alteram, præterquam dici solitum est in Epistola Qu. Metelli, quæ cum in exilio esset ad Gn. & ad L. Domitios dedit. Ac cum animum, inquit, uestrum erga me uideo uehementer consolor, & fides, uirtusq; uestra, mihi ante oculos uersatur. Testata itidem, & interpretata eadem ratione dixit M. Tullius in primo libro de diuinatione, ut testor, interpretorq; uerba communia uideri debeant. Sallustius quoq; eodem modo dilargitus proscriptorum bonis dicit, tanquam uerbum largior sit ex uerbis communibus. Veritum autem, sicut puditum, & pigritum, non personaliter per infinitum modum dictum esse, non à uetustioribus tantum uidemus, sed à M. quoq; Tullio in secundo de finibus. Primum, inquit, Aristippi, Cirenaicorumq; omniũ, quos non est ueritum in ea uoluptate, quæ maxima dulcedine sensum moueret summum bonum ponere. Dignor quoq; & ueneror, & confiteor, & testor habitata sunt in uerbis communibus: sicuti in Vergilio illa dicta sunt. Coniugio Anchisa Veneris dignate
superbo

V I T A.

superbo: & Cursusq; dabit uenerata sacerdos. Confessio autem aeris de quo facta concessio est, in duos decim tabulis scriptum est his uerbis: Aeris confessi, rebusq; iudicatis triginta dies iusti sunt. Diem ex iisdem tabulis id quoq; est, quæ si erit testator, libri pens sue fuerit in testimonium feriat, improbus, in testabilisq; esto.

EX EODEM LIBRO

Capite XIII.

A Pud Qu. Metellum Numidicum in libro accusationis in Valerium Messalam tertio noue dictum esse annotauimus. Verba ex oratione eius hæc sunt: Cum sese sciret in tantum crimen uenisse, atque socios ad Senatum questum flentes uenisse, sese maximas pecunias exactos esse: pecunias se maximas exactos id nobis uidebatur græca figura dictum. Græci enim dicunt εἰς πρᾶξά τοι με ἀργύριον, id est, exegit à me argentum. Id significat exegit me pecuniã, quod si id dici potest, etiam exactus esse aliquis pecuniam dici potest. Cæcilius quoque eadem figura in Hypobolimeo Aeschino usus uidetur:

Ego illud minus nihilo exigor portorium, id est, nihilo minus exigitur de me portorium.

animos
servatio
terum
esse vid
querer
est, me
re. Nat
fragili
gnum
an vi
Nam
lueris
gens, a
ges(na
uersi, par